

Francije tožno usodo naj dobro premisli mogočnik.
Vendar premisli še bolj naj jo preprosti možak.
Véliki šli so po zlu, a kdo je množico branil
množice? Bila tiran množica množici je.

*

„Le ne predrzno preveč, epigrami!“ Zakaj ne? Saj mi smo
v knjigi napisali samo, svet pa poglavja ima.

*

Je li posrečen kedaj epigram? Kako bi odločil?
Saj se nikoli ne ve, kaj si je mislil, cigan.

(Poslovenil *A. Debeljak.*)

SREČANJA Z GOETHEJEM

M I L E N A M O H O R I Č E V A

Tako ne hladi s svežim listjem nobeno drevo, noben studenec ne napaja tako žejnega, solnčna in lunina luč in tisoč zvezd ne sveti tako v zemsko temino, kot svetiš ti v moje srce. Ah, povem ti: Biti trenutek v tvoji bližini, v tem dejstvu je toliko večnosti, da se trenutek z večnostjo poigra, zajame jo, le za šalo, zopet jo osvobodi, da jo zopet zajame, in kakšno veselje bi me moglo tudi še v neskončnosti dohiteti, ko sta me tvoj večni duh, tvoja večna dobrotá sprejela v svoje veličastvo.“

V letu 1809. je Bettina Brentano, stara štiri in dvajset let, pisala Goetheju te besede. Napisala jih je žena, ki je vse svoje dolgo življenje ohranila ogenj svojih mladostnih iskanj za ono veliko dejstvo, ki ga imenujemo človeški lik Goethejev, za ono veliko dejstvo, ob katerem se je sto let po njegovem odhodu v neznanost ali morda v neskončno praznino, v dneh, ko gori na vseh koncih in krajih, združil ves kulturni svet v eno samo veliko družino. V znamenju Goethejevega vseobsegajočega duha, ki je v sebi združil skoraj stoletje hotenja in stremljenja Nemčije, ne samo nje, vsega kulturnega sveta, so se zbrali v vse vetrove razgnani udje občestva, ki je že skoraj izgubilo pojem skupnosti: človeštva.

O Goetheju je bilo napisanih že toliko besed, da je umetnost, odkriti še kje kak neobdelan košček njegovega življenja in dela. Za mladega človeka je morda možno le v vsej skromnosti izpovedati, kako se je srečal z njim, in kaj mu je pomenilo to srečanje. Kako je dojel in za-

slutil poeta, kako se je sproščal v daljo, v neizmerne širjave svetovljana, kako je zajel človeka, kraljevskega, večno mladega.

Kaj morejo biti človeku, ki mu je neizprosni ukaz v temelj položil nemir, kaj morejo biti človeku taka srečanja? Več morda, kot je možno točno izraziti, več morda kot umeta izraziti ton in beseda, čeprav zveni okrog njega vse polno ugovorov. Dojeti pojem: Goethe, — kdo je, ki bi se mogel ponašati, da je zajel in spoznal Goethejev neokrnjeni lik, da je dodobra premislil in pretehtal vse njegovo življenjsko delo?, zato pojem Goethe — se pravi: zaslutiti utelešenje svojih najsmelejših misli, svoje najpredrznjše vere, preboleti vse prokletstvo in poveličanje človeka, slišati solnčni smeh vsepremajujočega božanstva človeške misli.

Zbirka Goethejevih pesmi je presenetljiva, presenetljiva v vsakem oziru. Nudi skoro vse, kar bi mogla stilno nuditi stoletja. Celó ekspresionisti so posegli po Goetheju, Wanderers Sturmlied, — in katera struja, katera šola končno vendarle ni posegla po njem? V tej zbirki ni samo vsa skala človeškega doživljanja, čuvstvovanja in mišljenja, točneje in jasneje ni morda nikjer stopil med svet čudoviti mojster in večno mladi tvorec jezika.

„Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss, was ich leide! Allein und abgetrennt von aller Freude, seh' ich ans Firmament nach jener Seite.	Ach! der mich liebt und kennt, ist in der Weite. Es schwindelt mir, es brennt mein Eingeweide. Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss, was ich leide!“
---	---

Je sploh možen prevod te pesmi? Ali je mogoče transponirati trpkost germanskega konsonantskega mola v vokalni melos slovenske antične skale? Da bi ne bila nova, ampak Goethejeva?

Morda se je najvišja sila njegovega poetičnega genija izkristalizirala prav v teh malih, drobnih pesmih, ki so zajele v svojo do skrajnosti izklesano formo, v svoj izključno preprosti in vendar skoro rafinirani izraz vso večnost človeškega neutešenja, sproščenost njegovega kozmičnega občutja miru, vso težo resignacije; težko se jim je bližati z besedo, da bi preokorna roka ne zabilasala one skrivnostne patine, ki leži čarobno preko njih. Vsa pristnost vročega doživetja je v njih, vsa tegoba živih nenadnih spoznanj, vsa trpkost nemoči in vsa viteška lepota misli na smrt, obdana od čudovito izbrušene, v vseh višnjevih barvah iskrece se posode. V njih so že spoznanja prve weimarske dobe, morda v nekem smislu najtežje dobe. Prosojnost jasnega pogleda je razlita preko njih, ne več gigantski, prometejski nemir in divje valovanje prvega, demoničnega razdobja, tudi ne vedrost starega „olimpijca“. Ob takih drobnih,

neskončno finih stvarih, se človek vpraša, ali je sploh mogoč prevod in če ni v najboljšem slučaju vendarle vedno komaj transpozicija iz prvotnega tonovskega načina v drugega, če so zvezde prijazne, iz Shakespearejevega v Župančičevega? Trenutki, ko zvene v nas kristalni zvoki Goethejevih pesmi, so izmed najčistejših, in, ali ni čisto, nasprotij prosto doživeti to, kar imenujemo srečo? Saj jih je bilo napisanih že tisoč in tisoč, kje je razlika, kje so skrite čarovnije teh zvokov?

Če je Goethe v svojih pesmih razvil vse možnosti in nijanse svojega poetičnega genija, tedaj je v svojem pripovednem in dramatičnem delu prav tako vseobsegajoče razgrnil pred nami podobo sveta, kot se je zrcalila v resnicah njegovega življenja. Prav tako kot ga razodeva pot od Friderikinih pesmi preko Prometheja, Ganymeda, Mahomeda, Sokrata, weimarske lirike, balad, epiloga k Schillerjevemu „Zvonu“ in vse dalje do Divana in Trilogije, prav tako značilna je za njegovo življenjsko pot linija od Götza do Egmonta, Tassa, Ifigenije, ki je očitna in še bolj jasna v njegovem življenjskem tovarišu, o katerem je v juliju leta 1831. zapisal v svoj dnevnik: „Das Hauptgeschäft zustande gebracht.“ In še je zapisal: „Mein ferneres Leben kann ich nun mehr als ein reines Geschenk ansehen, und es ist jetzt im Grunde einerlei, ob und was ich etwa noch tue.“ Zapečatil je svoj rokopis, končal je svoje delo, s katerim je bil intenzivno zaposlen šest let.

Da je zamisel Goethejevega „Fausta“ živa, resnična in velikanska, tega dejstva ni priznala le zapadna Evropa. V Sovjetski Rusiji so izdali „Fausta“ z obsežnim komentarjem — kar je zrastle iz fundamentov človeške nature, je povsod doma tam, kjer je doma človek.

Slika dvojnosti človeške nature v vseh bolečih izzvenevanjih je to in često utrujajoče borbe. A preko nje je zrlo Goethejevo prodirajoče oko:

Des Menschen Tätigkeit kann allzuleicht erschlaffen,
Er liebt sich bald die unbedingte Ruh;
Drum geb' ich gern ihm den Gesellen zu,
Der reizt und wirkt und muss als Teufel schaffen.

Njegov optimizem je bil nepremagljiv, tudi če je prehodil vsa najstrahotnejša pota človeške osamljenosti:

Kein Weg! Ins Unbetretene
Nicht zu Betretende: ein Weg ans Unerbetene
Nicht zu Erbittende. Bist du bereit? —
Nicht Schlösser sind, nicht Riegel wegzuschieben,
Von Einsamkeiten wirst umhergetrieben.
Hast du Begriff von Oed und Einsamkeit?

*

„Das Höchste, wozu der Mensch gelangen kann, ist das Bewusstsein eigener Gesinnungen und Gedanken, das Erkennen seiner selbst, welches ihm die Einleitung gibt, auch fremde Gemütsarten zu durchschauen.“ (Shakespeare und kein Ende.) Tako se je Goethe približal temu najvišjemu tudi v svoji pripovedni umetnosti. Če izvzamemo „Hermann in Dorothea“, to miljejno meščansko sliko, ki je pisana z najčistejšim izrazom starih epikov, čigar antični verz spokojno in dostojanstveno poje to idilično pesem — so pač najjačji zastopniki Goethejeve pripovedne umetnosti Werther, Wilhelma Meistra učna doba in popotovanja, Wahlverwandschaften. Prvi je izpoved o stvareh osebnega življenja, slednji obravnava problem zakona, drugi problem družbe in človekovega odnosa do nje.

Werther je delo, ki je čisto po krivem že s slovesom dobilo neprijeten zvok, ki ga je povzročila poplava verterjancev. Zato bi se mu morda marsikdo bližal s predsodkom, morda bi ga celo odložil. Milje in ambient sta tako izrazito časovno določena, da sta brez poznanja kulturno-zgodovinskih prilik morda res nerazumljiva. Je to zgodba človeka v borbi s svojo naturo, ali bolje, s svojo usodo. Dvoje je, kar ga osrečuje, dvoje, kar ga spravlja iz ravnovesja. Žena. Delo. Werther je nadarjen, mogel bi uspešno delati, a tega se ni naučil, preizkušnje dela ni prestal. Werther ljubi. Zanj ni še vse izgubljeno. Mogel bi biti srečen. Žena bi mogla ob njem izpolniti svojo nalogo, izoblikovati ga, usmeriti njegove energije, disciplinirati ga: a po naključju je žena, ki mu je usodna, zanj nedostopna, nevesta je, kesneje žena njegovega prijatelja. Poleg tega je Lotte morda vendarle preveč nediferencirana, njen odnos do življenja in ljudi je skrajno pasiven. Zdi se, da je Wertherjeva nagnjenja gojila vsaj v nekem smislu, laskala so ji prav gotovo. Ta disonanca med Wertherjevo skoro bolešno intenziteto in Lottino ravnodušnostjo napram vsem, tudi napram Kestnerju, je odločila izid Wertherjeve zgodbe. Obenem pa je v njej morda iskati tudi usodno vezanost mož na to ženo. Možje so za to vrsto žena, ki jim v ostalem ni mogoče odrekati velikih kvalitet, vendarle samo izpopolnitev interieurja njihovih budoarjev in je namen njihove eksistence prav gotovo le povečanje efektnosti lastnega nastopa. Lotte je bila najbrže sploh nesposobna moža oblikovati, zato si je tudi izbrala Kestnerja in ne Wertherja, ob katerem bi se bila razgalila vsa njena nemoč. Wertherjeva pota se še silneje zamegle, njegove sile se križajo v njem in se končno uničijo. — Laotse pravi: „Kdor druge premaga, je močan, kdor samega sebe premaga, je junak.“ V tej misli je vse, kar giblje in prepleta človeško osebno življenje. Da ga je tako v potankosti razpredel in prikazal, pokazal na edino rešitev iz

labirinta človeške usode, v tem je večnostni pomen Wertherjev. — Kot najpreciznejša posoda je sprejela oblika vase zgodbo o Wertherju. Kompozicija morda ni brezhibna, svet Wertherjevega dela zazveni prepozno, a izdelana je s fineso miniaturista. Wertherjeva zgodba je vpletena med zgodbe, ki so le variacija glavnega motiva. Zaigra v jasnem duru Homerjevem, kadenca v molu Ossianovega sveta. Jezik je do potankosti uglašen in prilagojen avtorjevemu mladostnemu zanosu s sentimentom, ki je bil občutje dobe, podan z zrelostjo in strogo mirnostjo nekoga, ki je vse to prebolel v dneh težkih bojov in bolečin, ko se je očiščen in utrjen vzpel visoko nad zemljo, da jo odzrcali v svojem srcu.

Wilhelm Meister je kulturna slika v mnogo širjem pomenu. Osnovni problem je vzgojen: Kako najbolje vzgojiti človeka, kako njegove energije prav uravnati, da jih ob zmotah življenja zaman ne izgublja; ta zamisel se veže na drugi temelj tega ogromnega dela: ureditev družbe, čim uspešnejše uvrstitve posameznika v to skupnost. Prvi del tega življenjskega dela Goethejevega je v svoji osnovi zgodba o Wilhelmovem dozorevanju, o njegovem iskanju lastnega obraza. Pot ga vodi po raznih strminah vse dotlej, dokler ne pride do spoznanja: „Der Mensch ist nicht eher glücklich, als bis sein unbedingtes Streben sich selbst seine Begrenzung bestimmt.“ Od človeka, ki ga usoda neusmiljeno žene, ki nima pregleda ne v sebi, ne nad seboj, ki edino in le pokorno sledi svojemu demonu, temni sili iskanja, nas vodi pot do mladega moža, ki je dvakrat našel svojo smer, v lastni bolesti in preizkušnji, v otroku, svojem sinu, ki ga od tedaj spremlja. Od zanesenjaške igralške družbe, kjer pa se je Goethe točno in resno dotaknil vseh vprašanj nemškega in vsakega gledališča, kjer je vpletel svoja razmotrivanja o Shakespeareju in njegovih delih in še o marsičem, je Wilhelm končno prispel do družbe, ki je dejanje in edino delo priznavala. Ta družba postane nosilec, Wilhelm prav za prav v resnici izgine v njej. Z delom je bil Goethe zaposlen dvajset let, ni čudno, da mu je kompozicija postala nekoliko ohlapna. Wilhelm, ki bi moral sam aktivno poseči v življenje in delo, stoji nekako ob strani, vodijo ga člani te zveze, te tajne družbe, ki spominja v marsičem na framazone. Že tajno poseganje te skrivnostne bratovščine v Meistrovo življenje, napad roparjev in še marsikaj skuša osvežiti dejanje samo, kar se je pisatelju tudi posrečilo s temi starimi tehničnimi pripomočki. Delijo to delo „Izpovedi lepe duše“ (*Bekenntnisse einer schönen Seele*), ki vodijo iz Wilhelmove mladeniške dobe v moško dobo. Stvar, ki je prav za prav popolnoma samostojna (baje je bil to rokopis ali vsaj priredba po njem Susanne Klettenbergove,

Goethejeve pietistične znanke), je Goethe vpletel nekako v zgodbo — ta tehnični pripomoček je tudi kesneje, v drugem delu, stalno izvajal, le da svojih nadaljnjih stvari ni tako skrbno vpletal, ampak jih je kar nízal drugo poleg druge. — Dasi se Wilhelm v začetku bori s svojo osebnostjo, marsikateri lepi laži še veruje, je čestokrat gostobeseden in deklamira svoje misli, je vendar njegov mladeniški zanos pogon za vse dejanje. Karakterizacija oseb, predvsem Philine, je tako sijajna, da ji je težko najti primere. Skrivnostna družba delavnih je kljub vsemu nekoliko nesigurna in meglena, dasi je, kjer gre za predstavitev tega miljeja in tedanje nemške aristokratske družbe, jasna in plastična. Tudi v „*Potovanjih*“ (Wanderjahre) je vseskozi opazati to kopreno, ki leži nad tem krogom ljudi. Vzrok za to je najbrže globlji kot domnevajo na splošno, najbrže ne gre tu za ohlapnejšo kompozicijo ali nekoliko površno prehlastavanje, češ, da je Goethe hotel to stvar nazadnje že hitro končati, vzrok bo najbrže v tem, da je Goethejev vseobsegajoči duh res prešel vse štadije in položaje življenja, čeprav jih sam v resnici ni doživel, da pa družba, ki mu je bila model in ki jo je vendarle oblikoval, kljub svoji visoki kultiviranosti in tudi kulturnosti ne bi bila nikdar sposobna realizirati ali vsaj zamisliti velikega Goethejevega spoznanja o vrednosti dela in dolžnosti do življenja. To je Goethe življenju svoje dobe pripesnil. Priznati je treba dalje, da je ta družba opisovana ne čisto objektivno, da jo je Goethe pod hipnotičnim vplivom, ki ga je zanj imela vse življenje, prikazoval le s svetlobnimi reflektorji in skoraj nikjer ni posegel tudi v nevidne senčne globine človeške duševnosti. Ta družba naj bi bila ustrezala veličini njegove zamisli. Tudi zanj je bila materializacija lastne ideje problem, to je več kot jasno razvidno iz celotnega dela. Njegova družba mora preko morja, ker bo tam mogla zidati na novih temeljih. Pedagoška provinca je dosti jasnejša, čeprav je v njej več teorije kot življenja, ker je na tem področju pač vendarle našel že žive vsaj neke obrise. — V drugem delu je vodil Goethe Wilhelma Meistra do točnega, določenega praktičnega zdravniškega delokroga. Vseskozi je mladostna svežost prve Meistrove navdušene dobe v kesnejših poglavjih obledela, kot je sploh Wilhelm Meister stopal vedno bolj v ozadje in je Goetheja intenzivneje jel zanimati ambient in vsa ta množica ljudi, ki jo je tako mojstrsko prikazal, v drugem delu pa ono, kar je sam nekoč imenoval „die Lust zum Fabulieren“ in pa želja, svoje spoznanje izražati v aforizmih. Tako na primer burka (Ein Schwank) in pa Macariens Archiv. — To povzroča, da je čitatelj kakor izgubljen, množice Goethejevih igrivih domislekov ne more spraviti v sklad in

zvezo, ker te tudi v resnici skoro manjka: primerilo se je Goetheju samemu, da se v labirintu svojih zgodb ni več spoznal in je nazadnje Lotharijevo ženo Tereso izpremenil v Julijo; tudi druge primere bi mogli naštet. Česar človek Goetheju tako zlepa tudi ne more verjeti, je Wilhelmova ljubezen do Nathalije. S to Meistrovo nesigurnostjo se je Goethe dotaknil problema, ki ga je izvedel v „Wahlverwandschaften“. Hotel bi jo prikazati za nekaj dokončnega, trdnega, Nathalija bi bila tudi žena, ki bi mogla biti res tovarišica, ali Meister je v teh zadevah premalo siguren in verovati mu moremo le njegovo mladeniško ljubezen, ki mu je sina poklicala v svet. Tu bi mogoče zopet morali malo pogledati v Goethejevo delavnico.

Wilhelm Meister ni več ena sama zgodba, ki jo vse, kar jo spremlja in obdaja, tolmači in odraža, to je ono, kar je roman v svojem bistvu, kulturna slika, celokupnost življenja, ki ji je „centralna“ osebnost le zbirališče žarkov, vez, sistem. Romantika je videla svoj vzor v tem Goethejevem romanu. Našla je v njem univerzalnost. V tem delu je združeno resnično vse življenje, kolikor je to sploh možno in dosegljivo. Od trgovca, igralcev, aristokratov, zdravnikov vse do Mignon, te čudovite stvaritve, in njenega nesrečnega popotnega očeta, je tako velikanska in obsežna pot, skoraj okrog vse zemlje. Kulturnemu zgodovinarju bo to delo govorilo vedno več od golih zapiskov v kronikah — govorilo pa mu bo še o nečem: o preroškem duhu genija Goetheja. Problem, ki dviga svet iz starih tečajev, problem dela in človeka, je Goethe jasno videl in zaslutil nujno rešitev in izpremembo stanja. Ne govori le Nathalija o boljši ureditvi družbe, ko pravi, da gleda, kako se velika družina stiska po luknjah in bi jo ona namestila po nepotrebnih sobanah marsikaterega gradu, če vidi strgane in lačne, bi jih nasitila in oblekla s preobiljem marsikoga, če vidi v dolgočasju vzdihovati kako visoko gospo, se spomni matere z deseterimi otroki. Pokrajini domače tekstilne obrti grozi: stroj. — Družba ima svoje pogoje: Das Grundgesetz unserer Verbindung: in irgendeinem Fache muss einer vollkommen sein. Ni se nemška romantika navduševala nad tem delom le zategadelj, ker je v svoj veliki okvir sprejelo vse vrste poezije, ker je na neki način združilo estetske kategorije, ampak tudi vse, kar nudi življenje. Vprašanje je le, katera pripovedna umetnina je čistejša: tema z variacijami ali ta velikanski kompleks. Slika „Popotovanj“ Wilhelma Meistra bi bila nepopolna, da v nji vsaj nekoliko ne označimo in navedemo izrekov, plodu Goethejeve modrosti. Po svoji klenosti in izraziti jasnosti pač svojemu očetu pleto nove lovorike.

*

Vse, kar je pametnega, je bilo že preiščeno; potruditi se moramo le, da vse še enkrat premislimo.

*

Vsak človek mora misliti na svoj način: kajti na svoji poti bo vedno našel resnico ali vsaj nekaj resnici podobnega, kar mu bo pomagalo v življenju; le zanemarjati se ne sme; mora se kontrolirati; sam goli instinkt ni primeren človeku.

*

Brezpogojna delavnost, kakršnakoli že, bo od vsega zadnja propadla.

*

Botaniki poznajo rastlinske skupine, ki jih imenujejo Incompletae; reči moramo, da so tudi ljudje inkompletni, nezaključeni. To so oni, katerih hrepenenje in stremjenje ni izenačeno z njihovim delom in njihovo tvornostjo.

*

Le modro delavni ljudje, ki svoje sile poznajo in jih zmerno in umno rabijo, bodo v svetu mnogo dosegli.

*

Če naj mnenje koga drugega poslušam, mora biti pozitivno izraženo: problematičnega je v meni samem dovolj.

*

Vse, kar sprošča duha in nam ne nudi oblasti nad seboj, je pogubno.

*

Če se končno pomirim pri prafenomenu, je to nazadnje vendarle tudi resignacija, toda v tem je še vedno velika razlika, če resigniram na meji človeštva ali pa prav v hipotetični omejenosti svojega borniranega individua.

*

Ni jezik sam na sebi pravilen, temeljit, prikupen, ampak duh, ki je učlovečen v njem, zato ni dano komurkoli, dajati svojim računom, govorom ali pesmim zaželenih lastnosti: vprašanje je, ali mu je narava podelila zato duhovne in npravstvene lastnosti: duhovne: sposobnost ponazoritve in prepoznavanja, npravstvene: da slabe demone odklanja, ki bi ga mogli ovirati, da bi pravemu ne izkazoval časti.

*

Poetični talent je dan prav tako kmetu kot vitezu: gre za to, da spozna svoj položaj in ga z dostojanstvom obravnava.

*

Spoštovanje do samega sebe — vodi našo npravnost: vrednotenje drugih — obvladuje naše vedenje.

*

V „Wahlverwandschaften“ (Sozvočjih) se je Goethe posvetil onemu vprašanju, ki je najznačilnejše za ustroj kake družbe, vprašanju zakona. Problem individualnega zakona napram življenjski zvezi s čisto gospodarsko osnovo, ki ga je zapadna družba sankcionirala v svojem zakoniku in ga etično podprla z interesi družbe nad posameznikom, je pereč danes kakor tedaj. Videti je, da je Goethe rešil to stvar drugače in da je taka interpretacija tega dela, kot jo je meščanska družba hotela

imeti, precej dvomljiva. Kompozicionalno sloni delo na dveh parih, Eduarda in Ottilije, Charlotte in majorja, med njimi stoji Mittler, precej shematična figura sicer, ki pa tudi nima druge naloge kot reprezentirati moralo. Vse ostale figure je grupiral okrog te osnove, deloma pa so ponovitev glavnega problema: istega se dotika vložek „Die wunderlichen Nachbarskinder“, novela, ki je Goethejevo poanto čudovito nazorno izpovedala. Kakor pri „Popotovanjih“, je nanizal Goethe svoje izreke in misli tudi v tem delu, a jih bolj organsko vplel, zajel jih je v Ottilijinem dnevniku. Liričnih vložkov, kot jih pozna Wilhelm Meister, tu nimamo, pač pa pogosto srečujemo pismo. Uvedel je stvar z razglabljanjem o sorodnosti elementov in s tem tudi že prav za prav izpovedal svojo misel: o demoničnosti, nerazložljivosti takih sorodnosti, analoško takih sozvanjanj duševnosti. Goethe, čigar naloga je bila, nepristransko stati ob strani in razviti sliko življenja, kakršno je uzrl, je konstatiral dejstva.

Če si ogledamo Ottilijo na eni, Charlotto na drugi strani, tedaj nam je jasno, da predstavljata dvoje tipov, dvoje nazorov, dvoje odnosov do življenja. Prva, ki ima do življenja neposreden odnos, v kateri življenjske sile in energije poljejo živo, neugnano in pristno, ki jo čuvstva pretresajo do dna in so prav zaradi tega usodne zanjo. Druga je človek, ki prav za prav ne stoji tako čisto v sredi življenja, ki tudi vse, kar jo doleti in sreča, gleda nekako od strani, ki ne pozna ne pekla, ne nebes, a je zato vedno mirna, enakomerna. Smisel zveze med možem in ženo je Goetheju končno vendarle živ in pristen odnos, kakršen je med Ottilijo in Eduardom. Da je bila njegova simpatija vendarle na Ottilijini strani, ne priča le njena okolica, v kateri se še vse lepše odraža njena duhovnost, učitelj iz vzgojevališča, arhitekt, Nanny, tudi nje vedra delavnost in naravna skrb za vse drobne, male in nevidne stvari, temveč tudi njena samoumevna vdanost Charlottinemu otroku. Obratno pa je prav ta Charlottin in Eduardov otrok priča „dvojnega kršenja zakona“, kot pravi Eduard sam, in še priča za to, da Charlotta v teh zadevah ni zelo natančna, da bi šla lahko preko marsičesa, da ji je v bistvu precej vseeno, kdo je njen mož, ravno zaradi tega, ker do nikogar nima prav izrazitih in burnih simpatij. Zagrnjena je v prozorno tančico onih družabnih predsodkov in laži, ki se izdajajo za vzvišene interese človeštva, za žrtvovanje lastnih interesov višjim smotrom, v resnici pa predstavljajo edinole željo po komodnosti in ljubem miru. Ona sama čisto mirno premišljuje enkrat o tem, kako bi se poročil major s katerokoli damo iz družbe, drugič o tem, kako bi ga poročila z Ottilijo. V Charlotti je jasno vidna vsa absurdnost zakona, pri katerem je prav za

prav važno vse drugo, le narurni smisel zakona ne. Čudno je dalje, kako brez sledu je otrokova smrt zanjo. Če deklamira Mittler o zakonu, o največji pridobitvi kulture, vendarle ni razložil, zakaj ta pridobitev zahteva dan za dnem neštivilne žrtve, izmed katerih jih ni malo tako brez krivde kot je Ottilija. Če si jo natančneje ogledamo, je Ottilija izmed vseh prizadetih najbolj brez krivde in edina njena krivda je nagnjenje, za katero pa je Goethe postavil opravičilo: sorodnost elementov in njeno mladost. Za Eduarda je vsekakor možno vzeti drugačna merila, prav gotovo pa je, da ne stoji neoporečen pred nami. Major na drugi strani je zopet mnogo čistejša figura. Na njem ni simpatičen le delokrog, ki zaposluje in izčrpava njegove sile, ki se z njimi prav tako kot Ottilija oddolžuje življenju tudi na drug način. Tudi njegovo odkritost čuvstva zamegli šele Charlotta sama. Značilno za Eduarda kot za Charlotta je, da nimata nujne, stalne zaposlitve, ki bi jima ustvarila življenjsko hrbtenico. Oba sta diletanta pri delu, igrata se z njim iz dolgočasje. Tako vstopi tja, kjer bi morala vladati Charlottina marljivost, Ottilija, kjer bi moral izrabljati svoje delovne sile Eduard, major. Morda je tudi v tem iskati vzrokov za njune zrahljane življenjske osnove.

Če Ottilija pogine, tedaj je to storila iz prepričanja. Goethejeva pravičnost ni dopustila, da bi bila uničena zaradi svoje ljubezni: Uničila jo je šele smrt Charlottinega otroka, ki jo je brez krivde sama zakrivila in ki jo je z lastno smrtjo poplačala. Po tej otrokovi smrti se je njena misel odvrnila od vsega, kar jo je še vezalo na svet. In če je naposled tudi Eduard zapadel smrti, je morda bolj zaradi tega, da je zadostil za njeno trpljenje. Vprašanje zakona pa Goethe nikakor ni rešil v meščanskem smislu, če je bil njegov namen sploh reševanje in ne le nakazovanje problema, temveč je videl ne le individualni smisel zakona, ampak tudi rojstvo otroka edinole v nepremagljivi simpatiji moža in žene. Tudi se ni Goethe ogreval za tako zvane zveze do groba.

Sliki Lucijane in njenega kroga, kjer je Goethe izpovedal marsikaj bridkega, predvsem o odnosu družbe do umetnosti, in pa baronice sta izmed onih epizodnih stvaritev, ki zopet glasno govore o kvalitetah tega velikega pripovedovalca.

Če se je Goethe v svojih velikih romanih dotaknil problematike življenja z vseh vidikov, je morda v svojih „*Unterhaltungen deutscher Ausgewandelter*“ ustvaril najčistejšo umetnino. V tej okvirni povesti je Goethejeva poetična sila dosegla tako jasnost, da bi jo mogli primerjati izčiščenosti kake Bachove suite. Virtuoznost Goethejevega proznega in pokornega peresa se je združila tu z njegovo veliko človeško dognanostjo v najpopolnejši lik. Igraje, lahkotno je nanizana povest za po-

vestjo, v njenem prožnem izrazu skoro ne pride do zavesti, da je posegel pisatelj v vse skrivnosti človeške duševnosti. Sijajen, eleganten in fin pripovedovalec je tu iz ničesa pričaral svet, nihče ne more misliti na to, da bi bil to pisal, vsakdo je prepričan, da posluša improvizirane zgodbe, ki jih z ušesu prijetnim glasom pripoveduje ljubezniv družabnik. Krona vseh teh zgodb je njegova „Pravljica“, to najčudovitejše dete Goethejeve fantazije, v katerem je skoro prekosil samega sebe.

S tem Goethejevo pripovedno delo še zdaleka ni izčrpano, so to le one podobe, s katerimi se je dotaknil najbolj perečih vprašanj življenja. Njegovi potopisi, *Dichtung und Wahrheit*, pisma, dnevniki pa bi govorili o njem, umetniku, svetovljanu, človeku še bolj zgovorno in bi morda marsikaj jasneje opredelili.

*

Ni Goethe le v svojem pesniškem delu zaslutil podobe bodočega sveta, izpovedal dolžnosti človeka do sebe in družbe odločno in jasno — kljub temu, da ga je družba, v kateri je živel, preraščala vsaj v nekem oziru — tudi če si odmislimo poeta Goetheja, je njegovo življenje še vedno dragoceno i za naše dni. V njem ni bila razvita le ona sila, ki odraža in preustvarja vse, kar sreča in doživlja, v nove podobe in obraze, izoblikovana je bila v njem želja po čim večji rasti, sposobnost črpanja znanja in spoznavanja skoro v nedoglednost. Ne le, da je Goethe že od doma prinesel mnogo znanja, vse svoje življenje, do poslednjega diha je bilo njegovo oko in uho pozorno, njegov duh prožen in sprejemljiv. Če si ogledamo ogromno vrsto njegovih ocen sodobnih del, esejev, razprav in razpravic, predvsem tudi njegovo ogromno literarno informativno delo na področju tedaj še malo znanih in težko dostopnih kultur, bi to delo samo zadoščalo za izčrpanje energij marsikaterega življenja. Razširil je svoje obzorje, kolikor mu je bilo mogoče, in obenem sprožil energijo cele legije ljudi in ji nakazal smer dela. Če govorimo danes o svetovnih problemih, če so se cilji dela in ureditve prenesli iz ozkega kroga države in naroda na vse človeštvo, brez razlike rase in starosti, je bil vsestranski interes ljudi Goethejeve vrste prav gotovo trdna miselna osnova za bodoče dni.

Če bi naš čas ne imel v njem drugega kot sliko in spomin brez-pogojne želje po napredku, po širjenju obzorja, nepremagljivo, žarečo delavnost, bi ne bilo brez smisla spominjati se njegove eksistence.

Njegovo umetniško delo je in bo mogoče ocenjevati vedno le z estetskimi kriteriji, ki bodo slej ko prej morali nuditi rezultate, vsaj približno take, kot so ugotovljeni danes. Da se je približal — kljub temu, da nje-

govo delo obsega celo vrsto slabših stvari — idealni možnosti človeškega ustvarjanja, da je mojster in tvorec jezika, da je globok poznavalec človeške duševnosti in življenja, da je velik oblikovalec, to mu bo težko kdo odrekal. Ugovarjal mu bo že marsikdo pri sprejemanju najrazličnejših delokrogov, dasi bo njegovo žilavost in težaško opravljanje poslov moral priznavati. A če se bo kdo ozrl na človeka, tedaj bo ugovor najjačji: bil je amoralen, konservativen, nepristopen in hladen, dà, bil je celo zaviratelj naravnih tokov in rasti duhovnega življenja Nemčije.

„Ich musste meinem Herzen folgen und führte es mich in Tod und Verdammnis“, je napisala Carolina Schlegel in s tem izrazila morda navidez paradokсна stvar. Težje je slediti sebi in premagovati ovire, ki jih stavi okolica in konvencija, težje je, biti zvest sebi, zakonom svoje notranje rasti, težnjam svojega duha in srca, kakor pa živeti v miru in milosti ljudi. Preko svojih okvirov, preko utesnjujočih običajev in predsodkov so zrasli vedno bolj pogumni in bolj zvesti ljudje. Odnosi med ljudmi so čudni, končno vedno nepreračunljivi, morda celo nepregledni. Težko jim je določiti mejo in dalekosežnost, težko jih je opredeliti; prav tako je težko določiti vsa ona sozvočja, ki so možna pri enem samem tonu, težko je tudi določiti vrsto vseh alikvotnih tonov, ki tudi zvone, čeprav poje en sam ton.

V Goethejevem političnem naziranju navajajo predvsem njegov odpor proti revoluciji, njegovo dvorjanstvo, njegove nazore o vodstvu naroda in države. Pred vprašanjem revolucije kljub priznavanju vseh njenih rezultatov stoji sleherni človek prav za prav brez razlage, nihče ne more do dna raztolmačiti vse tragičnosti prerajanja človeške družbe, vse težke borbe za zmago kake nove ideje. Če kdo veruje v veličino človeškega duha, mu je to dvakrat bolj pereče in bolj boleče vprašanje. Nevredna mu je brezprimerna razdivjanost instinktov, strašna brutalnost takih peripetij.

Goethe je bil „ekscelenca“ — bil je človek, ki je nosil do vratu zapeto suknjo, in malo komu se je posrečilo prodreti preko ledenega oklepa, s katerim je Goethe nastopal pred svetom. Dober psiholog si bo take stvari pač raztolmačil iz zakona samoohranitve in le kratkovidni bo gledal v tem bog ve kako dostojanstvenost, hladnost in oholost. Očitna je Goethejeva skrajna senzibilnost v vsem njegovem umetniškem delu. Čim finejši je instrument, tem občutljivejši je in tem bolj ga čuvamo pred pretresljaji in neugodnimi vplivi. Tudi virtuozova roka je včasih preveč trda in neusmiljena. — Natura sama skrbi za ravnotežje, skrbi za ohranitev nežnih, subtilnih organov, in če je bil Goethe res „ekscelenca“, je bil to čisto instinktivno, brez hladnosti, nadutosti in prezir-

ljivosti. Njegov nastop je bil morda često krivičen prav zaradi tega, toda ohol prav gotovo ni bil nikoli. Schillerjev primer je najbolj jasen. Vsak nov človek je bil zanj bolečina, ki je vedno znova zahtevala neusmiljenega rovarjenja po lastnih katakombah.

Doma in v Weimarju je Goetheja obdajala politična atmosfera, ki je bila našemu in morda tudi tedanjemu času vse prej kot sorodna. Prav gotovo problem zanj in za njegovo okolico v nekem smislu ni bil tako pereč kot za nas, dà, bil je celo neprijeten. (Politisch Lied, ein garstig Lied.) Zanj je bil vladarski posel prav taka stroka kot vsaka druga — saj v bistvu tudi je; če pa je Goethe onega, ki ga izvršuje, stavljaj izven kroga in kritike ljudi, je to za nas pač res nazadnjaško. Tu je morda iskati ono senco Goethejevega življenja, ki je padala usodno na njegovo pot. Bil je to milje, bila je to družba, ki ga je rodila, oblikovala, sprejela vase in ga često preraščala. Zavedal pa se je Goethe tudi tega, toda bil je težji ta boj, kot bi kdo mislil. Boj z okolico je sploh težji, kot se zavedamo. — „Težave so tam, kjer jih ne iščemo.“ — Rešil se je tega sveta v sebi in delu le s svojo zvezo s Kristijano in z begom. To nasilno sredstvo je bilo edino, ki je rešilo poeta pred predstavo družbe o njem: zanj je bil le „maître de plaisir“, kot je bilo zabava vse, kar je to odlično, visoko družbo iztrgalo iz dolgočasja. Zanj je bil god ali rojstni dan kake dvorne dame ali kneginje, kaka maskerada prav tak problem kot namen človeškega življenja, kot delo, zanj je bila osladna priložnostna pesem spretnega verzifikatorja toliko in več kot Marienbadska elegija, kaka improvizirana alegorija več od „Fausta“. Tu je iskati vsega onega, kar je Goethejeva nemoč, čeprav je to često spoznal in pregledal. Če je na njegovo sodbo o stvareh političnega življenja vplivala družba, je to morda še bolj s tem, da je večala njegovo skepso, ki ji je bila fundament lastna slabost.

Trditev, da je kdo zavrl razvoj kake narodnostne skupine, je vedno problematična, tembolj pri javnem delavcu, ki je prav za prav le organ družbe, ki se od slehernega posameznika loči le in edino po intenziteti doživljanja, ki se javlja baš v oblikovanju. Vprašanje je le, ali je bila za Nemčijo sploh možna kaka druga pot, ali bi bila boljša, kot je ta, po kateri hodi? Ali je mogoče, da je nekdo, ki je iz srca kakega naroda zrasel kot Goethe, zaviralec? — Kaj naj bi bil Goethe zavrl? Možno bi bilo, da bi bil bolj pruski kot človeški, bolj sentimentalni kot spoznavajoč, bolj fanatičen kot sproščen, bolj maniriran kot naturen. Njegova misel je do zadnjega razkrojila okolico in jo zopet sintetično združila: bila je velika, verujoča, v bodočnost skupnosti vodeča.

Če proslavljamo Goetheja, prav za prav le sebi izprašujemo vest. Goethe je. To je dejstvo, ki ga hrup jubilejev ne bo prekričal. Ko bodo utihnili vsi glasovi teh dni, bomo v zavesti zmešnjave, nejevere in kaotičnosti našega sodobnega življenja zopet posegli po delu v znamenju vere in veselja, kot so ga poznali možje Goethejeve vrste, v zavesti, da je nujna ureditev tega sveta. Goethejev „Faust“ pa je že davno pred tem časom izpovedal:

„Aus dieser Erde quellen meine Freuden.“

DVAJSJET DNI V EVROPI

J U Š K O Z A K

Kriemhilda in polip. Megle so se vzdignile, solnce je posijalo na renske gorice. Vlažni škriljevci so se kovinasto lesketali. V širokem jarku je valil Ren kalne vode proti severu, odkoder so veli v soparno ozračje sveži vetrovi in sušili poslednje megle. Na videz padajo bregovi tako simetrično, kakor bi jih zgradila človeška roka. Skozi sotesko so napeljane vse prometne žile. Po levem bregu drsi vlak proti severu, po desnem proti jugu. Ob progah teko ozke ceste, tlakovane s škrljem. Po sredi plovejo parniki, za vlačilci se skoraj potapljaajo čolni, težko naloženi s premogom. Med zelenjem stoje temne srednjeveške utrdbe. Marsikatero kronišče starinskih stolpov, kjer je nekoč postavil samotni stražar, prepleta zdaj gosti bršljan. Celu sredi struge, kjer valovi zaman izpodjedajo široko skalo, si je bil rokovnjaški vitez postavil trdnjavo, iz katere je prežal na plen, ki mu ga je prinašala voda. Zgodaj spomladi je sredi ceste obstal trubadur. Bila je tišina, da je lahko prisluškoval vetru v mladem zelenju in cvrenju valov. Čutil je utripanje srca, ko se je ozrl v visoko lino, ki jo je odpahnila plavooka, da bi iz temne kamenate videla bele oblake nad pevcem. Takrat je hodila kultura še peš po zemlji. Na obronkih se dvigujejo ponosni plemiški gradovi, spodaj ob vodi pa se družijo hišice v mala mesta, ki so do danes ohranila mestno obzidje in stražne stolpe. Soteska je vsa odeta v zelenje in radost. Po bregovih se solnči vinska trta, med sočnimi travami zore temne višnje, ob hišah bohoti škrlatno cvetje. Kakor starodavni kapelici stojita ob cesti Bacharach in St. Goar.

Med Mainzom in Kölnom, nekako v sredini, se z visokega parobka razgleduje Germanija proti Strassburgu in štiti z iztegnjeno roko renske bregove. Kip je patetičen in neokusen, izklesala ga je pruska roka ter ga simbolično postavila na skalo, odkoder lahko grozi Parizu in vsej